

Presentació

Pilar Heras i Trias i Enric Ripollès i Bosch*

La idea de cooperar o de fer cooperació internacional s'ha anat incorporant a les nostres vides —també en la vida acadèmica— en els darrers deu anys, sense que moltes vegades s'hagi aprofundit suficientment en què vol dir, no només etimològicament. En aquests moments, en els quals la situació en el món i les complexes relacions internacionals han experimentat canvis importants, s'imposa que ens aturem a pensar una mica sobre el perquè, el com, on i amb qui fem la cooperació internacional. Sobre el paper de l'educació en aquests nous contextos i, més en concret, en el que les universitats fan o poden fer en el que anomenem cooperació per al desenvolupament.

Una evolució paral·lela —i no pas casual— a la que es dona en la cooperació internacional s'ha experimentat en allò que respecta a la solidaritat, que d'una manera quasi «natural» s'ha afegit a la cooperació internacional, com si les actuacions en aquesta darrera tinguessin sempre, com a mòbil, un fons solidari. Res més lluny de la realitat. El que probablement podríem afirmar és que les grans decisions que es prenen en referència a la cooperació internacional, les línies d'acció, les prioritats, etc. també

* Pilar Heras i Trias és professora titular del Departament de Teoria i Història de l'Educació. Des de l'any 1991 treballa en cooperació universitària a l'Amèrica Central en el projecte interuniversitari coordinat per l'Associació Catalana de Professionals per la Cooperació (ACPC): Cursos de postlicenciatura a l'Amèrica Central. En al marc d'aquest projecte ha dirigit un mestratge de didàctica i formació del professorat a la Universitat d'El Salvador (UES). Actualment, és la directora del mestratge Perspectives de gènere i desenvolupament, iniciat en l'esmentat projecte, amb el suport del FNUAP i que ara es duu a terme entre la Universitat de Barcelona i universitats, institucions i entitats nicaragüenques, a la Universidad Centroamericana (UCA), a Managua.

Adreça professional: Dept. THE. Campus de la Vall d'Hebron. Pg. de la Vall d'Hebron, 171. 08035 Barcelona. Adreça electrònica: pheras@d5.ub.es\pherast@nexo.es

* Enric Ripollès i Bosch és professor titular del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Facultat de Pedagogia de la UB. Treballa en cooperació universitària a l'Amèrica Central en el projecte interuniversitari coordinat per l'Associació Catalana de Professionals per la Cooperació (ACPC): Cursos de postlicenciatura a l'Amèrica Central. En al marc d'aquest projecte ha col·laborat com a professor en un mestratge de didàctica i formació del professorat a la Universitat d'El Salvador (UES). Actualment és el director del mestratge Educació i Desenvolupament de la Comunitat, que està previst dur a terme entre el curs 2000-2001 i el curs 2002-2003, a la Universitat d'El Salvador, a San Salvador.

Adreça professional: Dept. THE. Campus de la Vall d'Hebron. Pg. de la Vall d'Hebron, 171. 08035 Barcelona. Adreça electrònica: eripolles@d5.ub.es

afecten el moviment solidari que hi ha al voltant d'algunes de les iniciatives de cooperació no oficials, el que coneixem com el terreny de les organitzacions no governamentals.

És evident que en aquest escenari i en el panorama polític internacional actual, a la universitat li toca fer l'equilibri entre allò oficial i allò no oficial, entre les directrius governamentals i les voluntats no governamentals. Però des de la palestra universitària, si efectivament les nostres institucions universitàries han de ser alguna cosa més que ens transmissors de l'actual model de desenvolupament econòmic i científicotecnològic hegemònic, hi tenim molt a dir i probablement molt a fer. Tant en la definició com en l'aclariment de què vol dir aquest desenvolupament de qüestionament de la possibilitat d'aplicació, en els països empobrits, d'esquemes i processos seguits en els països rics, etc., com en les actuacions de cooperació relacionades amb la formació que realitzem amb o en països pobres.

Cooperar pot voler dir moltes coses. I «fer cooperació» pot esdevenir un concepte confús i pot induir a interpretacions equívokes, si no adjectivem la idea. Per això, en aquesta monografia, no hem volgut tractar ni de tota mena de cooperació, entre grups i persones, ni tampoc de les actuacions que diversos grups i persones realitzen o han realitzat en nom de la cooperació. Hem cregut interessant començar per adjectivar la cooperació i centrar-la en les relacions internacionals. I afinant encara més, atenent la realitat desigual d'aquestes relacions, hem ubicat la cooperació internacional en el marc de les desigualtats entre països o entre grups de països. No dubtem de l'interès que podria suscitar el fet de conèixer com ens relacionem les universitats quan executem projectes amb igualtat de condicions de totes les parts implicades. Però ens ha semblat que encara hi ha pendent una consideració i una exigència d'acompliment dels drets humans més bàsics, vulnerats precisament en el tipus de relacions internacionals avui dominants, que mereix una reflexió des del que se suposa que és un lloc privilegiat de producció de coneixement, és a dir, des de la universitat.

La consideració del que popularment es coneix com a relacions nord-sud no ens fa oblidar que a cada nord hi ha un sud i a l'inrevés. Per això, malgrat no centrar la cooperació en el nostre entorn més proper, podíem haver parlat de la cooperació entre la població a dins mateix del nostre país; hem volgut incorporar a la tria conscient de l'adjectiu internacional algunes mirades que ens recorden que el marc internacional també es dona aquí, en les relacions que establim amb les persones immigrades, amb les persones que no gaudeixen les més elementals drets bàsics, amb aquelles i aquells que excloem d'aquest «desenvolupament humà sostenible» que volem per a la població més vulnerable dels països empobrits.

L'opció, en aquest sentit, doncs, és clara: parlar i escriure sobre, des de i amb la gent que té relació amb la cooperació internacional que no oblidia que hi ha desigualtats. Tenim el convenciment que aquella idea de Carlos Lerena, que en l'univers de «l'altre» hi ha una font de coneixements

que no han de ser exclosos pel fet que siguin considerats des del poder com a inferiors, una riquesa d'alternatives i un repte continu, ha de ser un recordatori constant en el terreny de la solidaritat. Potser en això radica la comprensió de la cooperació internacional en matèria de formació en el marc de les desigualtats. D'aquí sorgeix el títol de la monografia i la proposta de la gent que hem convidat a participar-hi.

No hem volgut fer d'aquest monogràfic un inventari de projectes de cooperació internacional amb països empobrits. Però sabem que no partim de zero, que hi ha moltes accions fetes, unes de més interessants, d'altres menys; unes més respectuoses amb la gent, d'altres menys; unes més eficaçes, d'altres menys. Totes, però, amb una voluntat d'aconseguir millorar alguna cosa en els processos de formació de les persones del sud, encara que a vegades per camins equivocats i fins perversos. Per això, hem demanat a tot el professorat de la Divisió que ens fes arribar, en format d'una fitxa, la informació mínima i l'adreça de contacte, de les iniciatives que està duent a terme en relació amb la formació i la cooperació internacional. Afegim aquestes fitxes al final de la monografia com a documentació que creiem d'interès.

El que sí que hem pretès, i no sabem si ho hem aconseguit, ha estat posar elements d'anàlisi a disposició de la reflexió i elements de reflexió com a teló de fons per a l'actuació.

En el decurs dels darrers anys han canviat moltes coses i no podem quedar-nos creient que fem exercici de la solidaritat o que la cooperació no té res a veure amb aquest exercici, sense haver obert, potser per a alguna gent una altra vegada, el debat sobre com pensem i com actuem, des de posicions universitàries, en la cooperació internacional que atén les desigualtats. Això necessàriament fa repensar, desaprendre, recompondre i probablement fer un exercici sa d'autocrítica, que sovint no trobem el moment d'encarar. I això sí que volem provocar-ho.

Per aconseguir-ho, hem demanat que col·laborin en aquest número de la revista persones molt diferents quant a lloc de treball, marc disciplinari de referència, context geogràfic, condició, interessos prioritaris, etc. Persones que, però, tenen una preocupació comuna: la necessitat d'analitzar, de reflexionar i d'actuar críticament davant d'un sistema de relacions humanes que fa gairebé «obligatòria» la cooperació, a vegades entesa com ajut o acompanyament a qui té l'accés restringit a certs coneixements només perquè no té l'accés a les decisions i al poder. Una obligatorietat ètica que planteja, com l'altra cara de la realitat, l'esperança que el que avui entenem per cooperació o solidaritat, ajuda o acompanyament, pugui esdevenir algun dia innecessària. En aquest sentit, creiem que una de les actituds més coherents amb la consciència de les desigualtats existents avui en el món és precisament la voluntat de fer que els projectes tendeixin a «desaparèixer», és a dir, a no perpetuar la cooperació com a acció solidària que pot esdevenir dependència, malgrat la bona fe de qui la duu a terme.

Les autores i els autors dels escrits tenen també en comú un treball acadèmic, llevat d'un parell d'excepcions; estan realitzant propostes des de diferents àmbits universitaris i posicions, com a professorat o com alumnat, i és des d'aquest terreny que comparteixen les inquietuds sobre els tres aspectes: la cooperació, la formació i les desigualtats. Són conscients que la cooperació és una decisió també política i ideològica, en el sentit més ampli dels termes, més enllà d'una acció i d'una manera de treballar que fins pot ser un valor. Saben que el desenvolupament no està determinat només per l'educació, que aquesta darrera no és neutra i que cal optar per quina mena de formació pot fer minvar el subdesenvolupament. I tenen clar que les desigualtats socials són el marc d'on partir si efectivament el que es vol és propiciar un canvi. També ens transmeten que tot tres aspectes han canviat molt i que han estat condicionats per les situacions dinàmiques sociohistòriques.

La cooperació cada vegada és —almenys en teoria— menys assistencial, i es revisen els seus continguts sota els paràmetres de les necessitats i de la participació de la població implicada en els processos de presa de decisions. La formació, en aquest mateix sentit, té una valor més enllà de la transmissió de coneixements i suposa un canvi metodològic i actitudinal importants per a la transformació de les relacions humanes i socials. Pel que fa a les desigualtats, sense oblidar que en bona part són econòmiques les que generen les situacions de subordinació i de dependència dels grups i les persones més desfavorides, cal no oblidar que en els darrers temps l'emergència de reivindicacions de drets de respecte a les persones han desembocat en moviments socials que evidencien diferents tipus de subordinacions: a més de les de classe social, les sexogenèriques, les ètniques, les d'edat (infància, gent gran...), etc. I, evidentment, cal esmentar les referents a qüestions geopolítiques que anomenem nord-sud. Moviments que, en el panorama internacional tenen una presència ineludible i que han estat els encarregats de qüestionar no solament el model de desenvolupament econòmic, sinó també els eixos de degradació del medi ambient i en conseqüència de la mala qualitat de vida de les poblacions més pobres.

A hores d'ara, els elements quotidians que estan implicats en aquests canvis i les conseqüències que se'n deriven, representen els camps que s'han d'abordar en la cooperació educativa internacional. No es tracta de tractar, en els projectes de cooperació, la formació respecte a les desigualtats de gènere o al medi ambient o a la pobresa o a les poblacions indígenes dels països empobrits. Es tracta de veure com tots aquests aspectes es troben interrelacionats en una mena de cruïlla que constitueix la realitat individual i col·lectiva de la gent de manera quotidiana. Per això no és balder treballar la violència intrafamiliar o la ocupació de l'espai físic (urbanisme, tinença de la terra) per part dels diferents grups i persones. Com no ho és pensar en com afecten les polítiques econòmiques i els ajustaments estructurals el treball infantil o la sortida a l'àmbit públic de les dones. La formació, almenys la que sorgeix com a demanda de les necessi-

tats de la població dels països del sud, va més enllà de les curses acadèmiques i dels escalafons. Té com a rerefons aquella, també interpretable, trilogia del desenvolupament humà sostenible. Que, en definitiva, no és altra cosa que tendir a l'acabament de les situacions realment insostenibles que un desenvolupament, no només econòmic, sinó que parteixi de les persones i de les seves necessitats (humà) i de la possibilitat de gestionar-ne els propis destins, hauria de permetre.

L'itinerari que presentem comença amb l'anàlisi crítica de la cooperació al desenvolupament que fa Joan Gomis i continua amb l'aportació de Xavier Gorostiaga, el qual en forma d'esquema metodològic, no solament analitza canvis i posicions, sinó que n'apunta vies per on ha d'anar el paper de les universitats. Una interessant pedra de toc representen les «tres reflexions» d'Alfonso Dubois sobre la cooperació universitària dins la cooperació internacional per al desenvolupament. No menys qüestionadora és la visió d'Alberto Sanz des de la seva doble posició professional i personal, de treballador social i d'immigrant, en analitzar la solidaritat i la cooperació com a processos educatius.

Amb l'article de Sandra Costa i el col·lectiu, de Maite Arqué, Anna Bastida, José Palos i Gemma Tribó, ens endinsem una mica en la tasca que, des de la mateixa universitat en col·laboració amb altres organitzacions de la societat civil i ONG, es porta a terme sota la denominació de cooperació educativa i educació per al desenvolupament. En el primer, més de reflexió sobre l'experiència i d'emmarcament, i en el segon d'anàlisi dels materials didàctics que s'utilitzen i es poden utilitzar en aquesta mena d'educació, hi trobem prou elements per veure com s'ha intentat sistematitzar la preocupació solidària.

En els tres articles següents, fets des de l'Amèrica Central, la reflexió sobre la pràctica esdevé no solament un punt de vista, sinó la «consciència crítica», que des dels països empobrits ens parlen de tres aspectes pendents d'encarar seriosament des de la cooperació: la participació, el medi ambient i la perspectiva sexogenèrica. Articles que Helen Van Acker, Àngel M. Ibarra i Almachiara D'Angelo fan respectivament, els dos primers des d'El Salvador i la tercera des de Nicaragua.

Els països de l'Europa Central i de l'Est i la col·laboració interuniversitària europea són l'objecte del suggerent escrit de Mario Barajas, el qual sense fugir de l'anàlisi sociopolítica que condiona les actuals situacions educatives planteja la necessitat d'«avaluar els projectes com una forma de responsabilitat social davant els organismes donants, les institucions participants i els usuaris finals».

Per acabar la monografia, presentem els diferents projectes en què participa professorat de la Divisió de Ciències de l'Educació, que podríem agrupar al voltant del títol que l'encapçala.

Hi ha qui diu que «qui pregunta, ja respon» i ens sembla que aquesta ha estat la premissa de la qual hem volgut partir per abordar i intentar

aprofundir amb aquests interrogants que de segur ens sorgiran a la llum d'algun dels articles o dels deu en el seu conjunt; els qual, sense proporcionar respostes acabades, es pregunten per acostar-se al que desitjarien que fossin les direccions cap a on anés la col·laboració i la cooperació internacional que col·loqués la universitat en el seu, sovint oblidat, paper de producció de cultura i respecte per les cultures.